

ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS VASLUI XXI, 1999

ASPECTE ALE GÂNDIRII POLITICE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Mihail M. ANDREESCU

Secolul al XVIII-lea a adus cu sine transformări la toate nivelele și în toate sectoarele vieții social-economice, cultural științifice și politice ale statelor europene. Marile schimbări s-au putut observa mai bine la nivelul ideologiei. O gândire politică nouă, liberală, laică și republicană - potrivit afirmațiilor lui Pierre Chaunu-, a pus în pericol vechiul regim din Spania până în Rusia și din Prusia până în Imperiul Otoman. Acest pericol nu a fost însă egal în toate statele Europei. Nici gândirea politică nu a fost uniformă și la fel de înaintată la toate popoarele. În viziunea istoricului francez, diferențele apărute acum explică decalajele ulterioare dintre statele și popoarele europene sub aspectele social-economic, cultural-științific și politic¹

Analizând schimbările petrecute pe continent și influența lor asupra românilor, Gheorghe Platon remarcă printr-o lucrare că istoria românilor din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea s-a încadrat în cuprinsul istoriei europene, iar revoluțiile de la 1821 și 1848 au făcut parte "organic din ciclul fenomenelor generale europene"². Ideea istoricului amintit, în mare corectă, ar trebui însă amendată. Ne gândim la particularitățile apărute în gândirea social-politică a boierimii din Țara Românească și Moldova și a intelectualității românești din Transilvania. Chiar dacă scopul general era unul comun - independența și unitatea românilor - căile de realizare a lui erau diferite, la fel ca și interesele particulare ale beneficiarilor acestui țel. Diferită era și natura relațiilor dintre Principate și puterile vecine ori alte puteri europene, cu ajutorul cărora se urmărea realizarea scopului general.

În contextul evenimentelor politico-militare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, Principatele au intrat tot mai mult în atenția puterilor europene. Ele au făcut obiectul mai multor proiecte de împărțire sau de refacere a vechiului "Regat al Daciei", evident sub egida uneia sau alteia din puterile interesate³

Contractele tot mai frecvente și de lungă durată ale românilor din Principate cu străinii⁴, au determinat modificări importante în atitudinea cercurilor politice românești, mai ales a boierimii, față de marile probleme europene⁵. Dar această schimbare de atitudine, mai vizibilă la nivelul comportamentului social și al gândirii politice, nu a fost uniformă. În Principate au apărut particularități socio-economice și politice contradictorii, care exprimau deopotrivă prioritățile politice interne și natura

relațiilor și influențelor externe, fără a se nega în vreun fel interesele generale comune ale celor trei state.

Boierimea munteană, în special prin Cantacuzini, Brâncoveni și Ghiculești, a continuat să nutrească ideea că, sprijinindu-se pe Rusia sau Austria va reuși iarăși să joace rolul de protectoare a ortodoxiei, deși teoria panslavismului, tot mai puternică în a doua jumătate a secolului XVIII-lea, venea să infirmе atare țeluri. Ideea unui sprijin rusesc s-a năruit însă repede, sentimentele filo-ruse transformându-se mai întâi în teamă și neîncredere după războiul din 1768-1774 și apoi într-o ură tot mai fâțișă a muntenilor față de ruși după războaiele din 1789-1792 și 1806-1812. Aceeași situație s-a petrecut și cu Austria. Speranțele unui sprijin eficient din partea lui Iosif al II-lea și a lui Leopold, pentru obținerea independenței Țării Românești, s-au năruit repede în contextul evenimentelor de la 1789-1791 și al Revoluției franceze⁶, determinându-i pe boierii munteni să se orienteze tot mai mult spre Franța.

În Țara Românească ideile revoluției franceze au fost receptate direct prin emisarii Directoratului și ai lui Napoleon la Poartă. Unii dintre ei au rămas definitiv printre români, contribuind la afirmarea gândirii politice în Țara Românească și la realizarea reformelor cuprinse în programele revoluționare⁷. Dar alături de francezi și chiar anterior lor, se stabiliseră masiv și cărturarii greci. Iorga a stabilit mai demult că scopul lor, mai mult sau mai puțin declarat, era de a realiza între Dunăre și Carpați o "Dacie elenă" sau "elenizată". Prin operele lor însă, atât cărturari greci veniți de la Istanbul, cât și cei care activau la Viena, au contribuit decisiv la dezvoltarea gândirii politice naționale și europene în Țara Românească⁸.

Ideile europene de dreptate și libertate, primite de boierii munteni deopotrivă prin greci și francezi, s-au afirmat rapid cu prilejul evenimentelor din 1804-1812, dar mai ales în timpul revoluției lui Tudor Vladimirescu, când deviza "dreptate și slobozenie" exprima un crez revoluționar general-european⁹.

Trezirea spiritului național al boierimii muntene și canalizarea lui pe făgașul gândirii politice, atât naționale cât și revoluționar-democratice europene, a avut consecințe dintre cele mai neașteptate. Pe de o parte s-a respins cu hotărâre elementul grecesc, care contribuise atât de mult la formarea conștiinței naționale¹⁰. Pe de altă parte au fost respinse avansurile rușilor și austriecilor, care sub masca "protecției" urmăreau ocuparea Principatelor. Ura, mai ales față de ruși, a dominat gândirea politică munteană în perioada regulamentară și a revoluției de la 1848, conducând spre afirmarea tot mai hotărâtă a ideologiei daco-românismului. Sentimentele antirusești, alimentate de comportarea arogantă a generalilor și consulilor ruși, au cuprins boierii de toate orientările, inclusiv pe domnii, care erau priviți ca niște simpli funcționari provinciali ai țarului¹¹. De altă parte, în sprijinul democratismului european, s-a manifestat grija deosebită a boierimii muntene - în special a celei liberale, din care făceau parte Goleștii, Filipeștii, Văcăreștii, dar și Cantacuzini, Ghiculești și Rosettești - pentru ridicarea culturală a neamului¹² și pentru instruirea ei însăși, fără de care nu ar fi putut contribui la realizarea comandamentelor pe care le credea că Europa i le încredințase la 1848¹³.

Mai ales în domeniul instruirii, eforturile boierimii muntene au fost deosebite. La 1835, Cochelet, aflat în misiune în București, a rămas surprins să găsească într-un teritoriu supus dominației otomane vorbitori de limbă franceză și cunoscători ai Franței, "ca și cum ar fi fost cu toții acolo"¹⁴. Impresia agentului amintit era întărită un an mai târziu de Saint-Marc Girardin, care afirma că la București și lași "se vorbește franceza ca la Bruxelles și așa îndrăzni să afirm, chiar mai corect decât la Bruxelles"¹⁵.

Spre deosebire de Transilvania, unde gândirea politică viza câștigarea drepturilor naționale, în cadrul complex al stăpânirii Habsburgice și în condițiile unei ofensive sârbo-ortodoxe sprijinită de Rusia¹⁶, în Țara Românească gândirea politică avea scopuri mai largi. Respingându-i deopotrivă pe greci, ruși și austrieci, boierimea munteană nu se separă totuși definitiv de aceștia. Aderând la ideile democratismului și liberalismului revoluționar european, ea își afirmă țelurile proprii, contribuind însă și la definitivarea și realizarea scopurilor național-revoluționare ale popoarelor vecine, în special a celor din Balcani¹⁷. Cunoscând foarte bine suspiciunile existente între marile puteri, interesele acestora în regiune și simpatiile manifestate de ele față de unele popoare balcanice, boierii și revoluționarii munteni au manevrat în plan diplomatic pentru temperarea, după caz a temerilor Turciei, Austriei sau Rusiei și obținerea sprijinului lor¹⁸.

Moderația și diplomația au fost cuvintele de ordine ale revoluționarilor munteni cu prilejul alcătuirii programelor revoluționare și de reforme democratice până la 1848. Ele erau concepute ca în plan intern să satisfacă cerințele unor categorii cât mai largi ale populației, iar în plan extern să obțină acceptul, fie și parțial, al unora dintre marile puteri¹⁹. Un istoric al democrației românești, D.V. Bamoschi, evidențiind moderația și diplomația revoluționarilor munteni, a considerat "Proclamația de la Izlaz" drept o culme a democrației pașoptiste, afirmând că ea reprezenta "un atac general și energic dat trecutului"²⁰.

Legăturile strânse ale revoluționarilor munteni cu cei din Europa de Apus, în special cu francezii²¹, care prin intermediul francmasoneriei exacerbau sentimentul național, potrivit unor recente aprecieri²² – ca și atitudinea generală a populației față de "protecția" rusească, au determinat guvernul de la Petersburg să supravegheze atent evenimentele din Țara Românească și să blocheze orice încercare de program sau reformă, care ar fi putut duce la emanciparea țării și unirea cu Moldova și Transilvania²³. De aici și reacția dură a unor revoluționari munteni la adresa Rusiei și a consulilor ei la București²⁴.

Moderația și diplomația nu au fost însă singurele trăsături ale gândirii politice din Țara Românească. Între revoluționarii munteni au existat divergențe de păreri datorate unor opinii și curente diverse, care mergeau de la conservatorism și naționalism până la liberalism și democrație. De aceea s-a ajuns la confruntări de idei privind atitudinea care trebuia adoptată, atât față de marile puteri cât și față de interesele unor categorii ale populației. Pomind de la memoriile lui Nicolae Pleșoianu, Cornelia Bodea a făcut mai demult o evocare a lor²⁵, explicând parțial și cauzele eșecului revoluției muntene la 1848. Ele demonstrează însă că revoluționarii munteni au înțeles să joace un rol central în sud-estul Europei și în Principate, atât în prima jumătate a secolului cât mai ales la 1848, opunându-se mai ales penetrației rusești în Balcani. De aici și grija deosebită a Rusiei de a controla cu orice preț Țara Românească, pentru a-și putea realiza țelurile anexioniste și pentru a pune în practică ideea panslavismului, urmărită cu tenacitate de diplomația rusă de după Petru cel Mare.

În concluzie, gândirea politică munteană din prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a încadrat în general în gândirea politică revoluționară europeană. Influențați de revoluționarii europeni, mai ales de francezi, democrații români nu au renunțat însă la scopurile naționale, acceptate de întreaga boierime munteană. Pe de altă parte, în programele lor, ei au trebuit să țină cont de situația social-economică și politică internă și externă în care evoluau Principatele, ca și de raporturile de forțe dintre conservatori și liberali. Din considerente tactico-diplomatice s-a avut în vedere, în anumite momente și protejarea unor interese străine, fără a se renunța la scopurile

fundamentale ale națiunii române. Dar fără asemenea cedări și manifestări șovăielnice, vizibile în activitatea revoluționarilor munteni, ca și reformele democrat revoluționare nu ar mai fi fost posibile, ca de altfel și cele două revoluții, de la 1821 și 1848.

NOTE

¹ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în secolul luminilor*, I, traducere de Irina Mavrodin, Editura "Meridiane", București, 1986, p. 251-292.

² Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, Editura didactică și pedagogică, București, 1985, p. 11.

³ Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, ediție Radu Constantinescu, Editura științifică și enciclopedică, București, 1985, p. 309-386.

⁴ XXX, *Călători străini despre Țările Române*, IX, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Academiei, București, 1997, p. 5-29.

⁵ Dan Berindei, *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*, Editura enciclopedică, București, 1997, p. 56-60.

⁶ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, VII, *Reformatorii*, p. 259-306; VIII, *Revoluționarii*, p. 83-103, Imprimeria națională, București, 1938.

⁷ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Editura Academiei, București, 1979, p. 10-28.

⁸ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, VIII, p. 207-223.

⁹ Marin Mihalache, Tudor Vladimirescu. *Mișcarea de la 1821 și drama conducătorului ei*, Editura militară, București, 1971, p. 12-17 și 40-49.

¹⁰ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, VIII, p. 279-281.

¹¹ Ion I.C. Brătianu, *România și Chestiunea Orientului*, p. 86, în *"Războiul Neatârnări. 1877-1878"*, Editura "Cartea Românească", București, 1927, p. 47-112. Brătianu evocă amintirile tatălui său, Ion, care l-a auzit pe domnitorul Alexandru Ghica plângându-se boierului Costache Cornescu de comportamentul consulului rus Ruckman. Acesta, fără să respecte protocolul, a intrat cu forța în biroul domnului și i-a ordonat să îndeplinească anumite ordine ale Rusiei.

¹² Anastasie Iordache, *Pe urmele Goleștilor*, Editura sport-turism, București, 1982, p. 65-83.

¹³ Pentru pregătirea revoluționarilor munteni și legăturilor lor cu revoluționarii europeni, vezi: Dan Berindei, *Pe urmele lui Nicolae Bălcescu*, Editura sport-turism, București, 1984, p. 31-142; Anastasie Iordache, *Pe urmele Goleștilor*, p. 176-229; Vasile Netea, *Ion Ghica*, p. 221-256, în *"Diplomați iluștri"*, III, Editura Politică, București, 1973, p. 219-288; Apostol Stan, Constantin Vlăduț, Gheorghe Magheru, Editura științifică, București, 1969, p. 33-77.

¹⁴ XXX, *Prin țările române. Călători străini din secolul al XIX-lea*, antologie de Simona Vârzaru, Editura sport-turism, București, 1984, p. 54-58.

¹⁵ Ibidem, p. 61.

¹⁶ Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, ediție de Georgeta Penelea, Editura științifică și enciclopedică, București, 1989, p. 363-400.

¹⁷ Nicolae Chiachir, *România în sud-estul Europei (1848-1886)*, Editura politică, București, 1968, p. 5-41.

¹⁸ Beatrice Marinescu, *Atitudinea guvernului englez față de revoluția de la 1848 din Țara Românească*, p. 235-240, în *"Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu, 1970-*

1971", volum îngrijit de Horia Nestorescu-Bălcești, București, 1971, p. 235-261.

¹⁹ Radu Demetrescu, *Aspecte din gândirea social-economică a revoluționarilor de la 1848*, p. 169-171, în "*Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu*", p. 161-179.

²⁰ D. V. Bamoschi, "*Originile democrației române*", "*Cărvunarii. Construcția Moldovei de la 1822*", Editura "Viața românească", Iași, 1922, p. 320.

²¹ G.D. Iscru, *Națiune, naționalism, românism*", Editura "Nicolae Bălcescu", București, 1997, p. 86-89.

²² Marin Bucur, *Un act de solidaritate al "Moldo-Valahilor" cu revoluționarii francezi de la 1848*, p. 117-118, în "*Stydia et acta Musei Nicolae Bălcescu*", p. 113-118.

²³ Se știe că înainte de revoluție și în timpul ei, I.H. Rădulescu a scris "Pohod'na Sibir" și "Cântecul Ursului" Ultima poezie , un pamflet la adresa consulului rus Duhamel a stâmit iritarea acestuia. Consulul a cerut arestarea și condamnarea imediată a autorului.

²⁴ Dan Berindei, *Lupta de clasă a țărănimii din Principate în perioada formării și organizării statului național*, p. 85-89, în "*Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu*", p. 85-112.

²⁵ Comelia Bodea, *Curente și opinii în sânul emigrației de la 1848. I. Memoriile colonelului N. Pleșoianu*, p. 379-386, în "*Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu*", p. 377-434.